

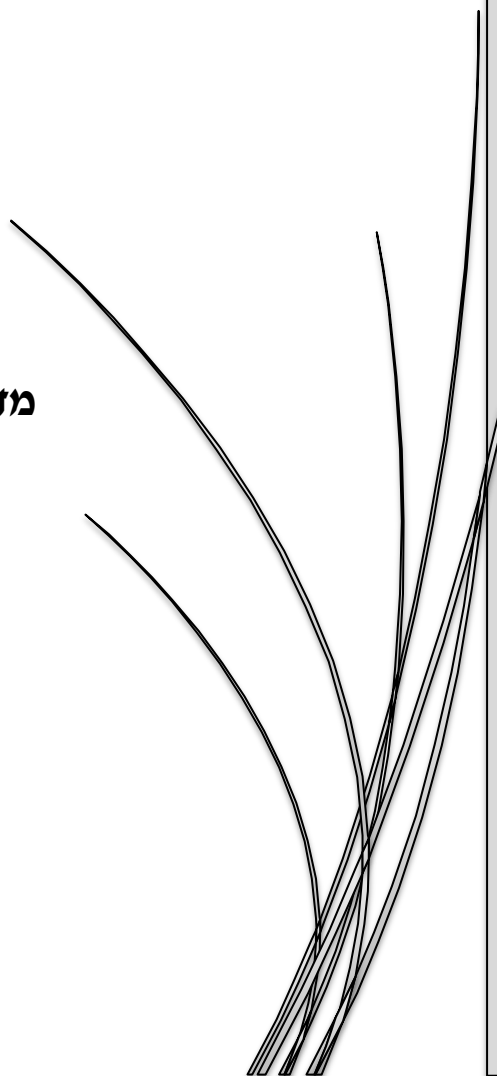
עמדות החברה הערבית כלפי המחאה נגד "המהפכה המשפטית"

מרץ 2023

נייר עמדה

היחידה למדיניות- מדה אל-כרמל

מדה אל-כרמל

נייר עמדה זה דן בעמדותיה המגוונות של החברה הערבית בישראל כלפי השתתפות בהפגנות המחאה נגד תוכנית שר המשפטים יריב לוין, ששואפת לשנות את פניה של מערכת המשפט בישראל ולעצב אותה לפי תפיסת הימין הקיצוני. נתמקד בעמדות המפלגות הערביות וועדת המעקב העליונה, ונציג תוצאות סקר דעת קהל בנושא שערך מרכז מדה אל-כרמל באמצע פברואר. מתברר שלמרות פוטנציאל הנזק העצום הטמון בתוכנית שר המשפטים כלפי זכויותיהם ומעמדם הקולקטיבי של האזרחים הערבים, המפלגות הערביות חלוקות בדבר ההשתתפות בהפגנות ולא גיבשו עמדה ודרישות מאוחדת בנושא. מחלוקת זו קיימת גם בקרב האזרחים הערבים כפי שמתקף מתוצאות הסקר.

תחילה נתמקד בעמדות המפלגות הערביות והמוסדות הקולקטיביים בחברה הערבית, ואחר כך נציג את ממצאי הסקר.

א. עמדות המפלגות הערביות וועדת המעקב העליונה

1. עמדות התומכות בהשתתפות במחאה

כבר בראשית גל המחאה וההפגנות, קראו כמה מפלגות לאזרחים הערבים להשתתף בהן. התבלט בקריאה זו חבר הכנסת מנצור עבאס (רע"מ), הרואה את עצמו ואת רשימתו כשותפים לאופוזיציה הרשמית בכנסת. קריאתו זו עולה בקנה אחד עם קריאתו למעורבות במשחק הפוליטי בישראל תחת הקונצנזוס הציוני. ח"כ עבאס קרא לאזרחים הערבים להצטרף להפגנות נגד הממשלה, ואף ביקש מהם שלא להניף את הדגל הפלסטיני במהלכן. עבאס אמר: "אנחנו רוצים להיות שותפים למחאה באמצעים דמוקרטיים ובהתאם לחוק, ולא ליצור שום עימות ישיר [...] ולכן הרמת הדגל הפלסטיני אינה ראויה".¹

גם חבר הכנסת איימן עודה (חד"ש) קרא להשתתף בהפגנות, וביקש להעלות סיסמאות הקשורות לתביעות החברה הערבית, כמו שוויון, צדק חברתי וסיום הכיבוש. עודה העלה בעמוד הפייסבוק שלו סרטון מיוחד כדי לעודד את החברה הערבית בישראל להשתתף בהן, וחזר בו על עמדותיו שהפלת ממשלת נתניהו היא הכרחית וחשובה, וכי עד מהרה ייווכחו מארגני המחאה שלא ניתן להתעלם מהחברה הערבית, אלא יש לשלב אותה במחאה, שכן בלעדיה לא יחול שום שינוי.² מזכ"ל המפלגה הקומוניסטית עאדל עאמר הביע עמדה דומה בקוראו להשתתפות האזרחים הערבים בהפגנות המחאה נגד הממשלה הפשיסטית ונגד התוכניות להחלשת הרשות השופטת. עאמר אמר: "לאור הסכנה המיידית של הפשיזם, חד"ש והמפלגה הקומוניסטית קוראות לציבור הערבי והיהודי, התומך בערכי שלום שוויון ודמוקרטיה, להצטרף להפגנות הענק המתוכננות, ולהדגיש את חשיבות סיום הכיבוש והעליונות היהודית, וכי דמוקרטיה אמיתית, שלום ושוויון לאומי ואזרחי לחברה הערבית יושגו רק באמצעות מאבק נגד הפשיזם ונגד הכיבוש".³ קריאות חד"ש להשתתף בהפגנות, להבדיל מרע"מ, מכירות בצורך להציג דרישות הקשורות לחברה הערבית ולא להסתפק בדרישות המחאה לשמר את המצב הקיים. עם זאת, חד"ש לא מציעה חלופה מהותית ברורה.

¹ חורי, ג'קי. (2023, 10 בינואר). מנסור עבאס: קורא לציבור הערבי להשתתף במחאה, אין צורך להניף דגלי פלסטין. [הארץ](#).
² עודה איימן (@Ayman Odeh). (2023, 19 בינואר). הרוח שלנו חזקה! יש לנו תקפיד פוליטי חשוב ומשפיע מאוד בתקופה הזאת.

[פייסבוק](#).

³ אלימלך, נדב. (2023, 23 ינואר). "קבוצת מפגינים פאשיסטים": איימן עודה הותקף במהלך ההפגנה בתל אביב. [מעריב](#).
עאמר, עאדל. (@Adel Amer). (2023, 14 בינואר). כי אין דמוקרטיה בלי סיום הכיבוש. [פייסבוק](#).

2. עמדות המתנגדות להשתתפות במחאה

העמדות המתנגדות להשתתפות האזרחים הערבים בהפגנות המחאה נבעו מתפיסה אשר רואה בהפגנות ביטוי למאבק פנימי בחברה הישראלית. לדברי המתנגדים להשתתפות בהפגנות, המוחים יוצאים מנקודת הנחה שהמציאות כיום היא דמוקרטית וכי רק תוכנית לזיון מאיימת על הדמוקרטיה הישראלית. ההפגנות מבקשות לשמר את הסטטוס קוו ואת "הדמוקרטיה היהודית".

יו"ר ועדת המעקב העליונה, מוחמד ברכה, ביטא עמדה זו במאמר שפרסם שכותרתו "הפגנת תל אביב והאובססיה הציונית", ובו אמר: "אין ספק שנושא עצמאות הרשות השופטת חשוב מאוד כאן ובכל מקום [...] אולם המארגנים רוצים שההפגנות יהיו בגבולות הקונצנזוס הלאומי הציוני, שלמרות שנראה שהמחאה נושאת ערכים דמוקרטיים, אך דמוקרטיה זו לא כוללת שוויון מלא לאזרחים הערבים הפלסטינים. יתרה מזו, ההפגנות לא מתייחסות לסוגיית הכיבוש וזכויות העם הפלסטיני".⁴ ברכה תומך בהפגנות אך לא קורא לאזרחים הערבים להשתתף בהן, מפאת היעדר ביטוי לדרישותיהם הפוליטיות.

מפלגת בל"ד התנגדה להשתתפות בהפגנות המחאה, ואמרה בגילוי דעת, "אף שעברו כבר יותר מעשרה שבועות מאז תחילת גל המחאה נגד המהפכה המשפטית של הממשלה, למעט כיסים קטנים של סולידריות, המחאה מתעלמת עד כה מן ההשלכות ההרסניות של מהלכים אלה כלפי האזרחים הפלסטינים, ומהעמקת הכיבוש שמתכננת הממשלה. ההתעלמות מהקשר הישיר בין הפגיעה המתמשכת בזכויות העם הפלסטיני משני צידי הקו הירוק לבין המהפכה המשפטית, מלמדת כי לא למען דמוקרטיה אמיתית ואזרחות מהותית יוצא כיום ההמון לרחובות, כי אם למען שימור המשוואה של 'יהודית ודמוקרטית', שמתמקדת בדמוקרטיה פרוצדורלית המבוססת על תפיסת העליונות היהודית".⁵

גורמים שנמנו עם התנועה האסלאמית שהוצאה מחוץ לחוק הביעו עמדה דומה המתנגדת להשתתפות בהפגנות. הפרשן הפוליטי סאלח לוטפי אמר: "ההפגנות הללו הן מאבק פנימי ישראלי גרידא על עתיד המדינה, והוויכוח הוא על היחסים בין דת למדינה, ולא יזו מהן תהיה העליונות, לדמוקרטיה או לדת היהודית, ולכן אין כלל נוכחות של ערבים פלסטינים בהן".⁶

הוויכוח על סוגיית השתתפותם של האזרחים הערבים התעורר, אף שלא הייתה קריאה ישירה וברורה מצד הנהגת המחאה להשתתפות האזרחים הערבים בהפגנות. חלק מן הארגונים אף הביע הסתייגות מהשתתפות האזרחים הערבים. כך למשל ראש האופוזיציה, יאיר לפיד, אינו מוכן לשבת עם חד"ש ועם תע"ל כדי לתאם את ההתנגדות לתוכנית שר המשפטים, בטענה שהמפלגות הללו תמכו בהפלת הממשלה הקודמת,⁷ ובכך תרמו לחזרת נתניהו. מנהיגי המחאה מסרבים להעלות סוגיות הקשורות לאזרחים הפלסטינים, כגון זכויות קולקטיביות וסיום הכיבוש, ומבקשים שלא להניף את הדגל הפלסטיני. נציגת חד"ש אף ביטלה את נאומה באחת

⁴ ברכה, מוחמד. (2023, 15 בינואר). הפגנת תל אביבית והאובססיות הציוניות. [ערבי 48](#). [בערבית]
⁵ [רק מאבק לשינוי דמוקרטי מהותי יעצור את המהפכה השיפוטית](#). (2023, 17 ינואר). [עמוד בל"ד פייסבוק](#).
⁶ אלג'רמק. (2023, 7 בינואר). פלסטיני 48 וההפגנות נגד ממשלת נתניהו: בין השתתפות והימנעות. [בערבית]
⁷ סגל, אודי; למפל, דוריה; כידון, שרון; וסודרי, קובי. (2023, 15 בפברואר). חד"ש-תע"ל נגד לפיד: "שיגיד איפה הוא כל לילה כשאנחנו נלחמים בממשלה". [ואינט](#).

ההפגנות בחיפה אחרי שמארגני ההפגנה ביקשו לצנזר חלק מנאומה ולהכתיב את תוכן דבריה.⁸

מעקב אחר עמדות המפלגות הערביות ואחר מוסדות קולקטיביים כגון ועדת המעקב העליונה, מבהיר שכל המפלגות הערביות – הן התומכות בהשתתפות האזרחים הערבים בהפגנות והן המתנגדות לכך – מודעות לכך שהמחאות אינן מייצגות את שאיפות החברה הערבית. אף על פי כן, חלקן מבקשות מן האזרחים הערבים להשתתף במחאה ולתמוך בה. עם זאת, המחלוקת לגבי ההשתתפות בהפגנות לא תפסה עד כה מקום מרכזי בשיח בחברה הערבית. התחושה היא שהאווירה הכללית לא מעודדת השתתפות בהפגנות. הקריאות להשתתפות וההשתתפות בפועל היו צנועות עד כה, ולא שכנעו את החברה הערבית לקחת חלק במחאה.

במציאות זו נשאלת השאלה, מהי עמדתם של האזרחים הערבים כלפי הפגנות המחאה ומהו היקף השתתפותם בהפגנות. כדי לבדוק זאת וכדי לקבל תמונת מצב מלאה ערך מדה אל-כרמל סקר עמדות, שיוצג בכנס השנתי של המרכז במאי הקרוב. הסקר בדק את עמדות החברה הערבית כלפי השתתפות האזרחים הערבים בהפגנות המחאה. הסקר בוצע בסוף פברואר במדגם מייצג של 508 משתתפים, וכלל שתי שאלות: השאלה הראשונה עוסקת בהיבט החברתי (האם לדעתך החברה הערבית צריכה להשתתף בהפגנות?); השאלה השנייה עוסקת בפן האישי (האם תהיה מוכן אישית להשתתף בהפגנות?). להלן פירוט הממצאים וניתוחם.

ב. שתי שאלות הסקר וממצאיו

מניתוח השאלה הראשונה (ראו לוח 1) עולה כי 57% מהנשאלים סברו שהחברה הערבית צריכה להשתתף בהפגנות המחאה, ו-27% דחו אפשרות זו. לעומת זאת כ-12% הסכימו עם האמירה שעל החברה הערבית ליזום הפגנות מחאה ביישובים הערביים.

לוח 1: שאלה 1 – האם לדעתך, החברה הערבית צריכה להשתתף בהפגנות המחאה המתמשכות נגד תוכנית הממשלה במערכת המשפט?

כן	57%
לא	27%
יש לארגן הפגנות מחאה נפרדות ביישובים הערביים	12%
לא יודע	4%

עם זאת מניתוח השאלה השנייה (ראו לוח 2), שבדקה את הנכונות האישית להשתתפות בהפגנות, עולה כי התמונה השתנתה וכי רוב הנשאלים (53%) אינם מוכנים להשתתף אישית בהפגנות, לעומת כ-30% בלבד שמוכנים להשתתף.

⁸ ח'ורי, גאקי. (2023, 18 בפברואר). מזכירת חד"ש בחיפה סירבה לנאום במחאה לאחר שהתבקשה לשכתב את מסריה. [הארץ](#).

לוח 2: שאלה 2 – האם אתה מוכן להשתתף באופן אישי בהפגנות המחאה המתמשכות נגד התיקונים של ממשלת ישראל הנוכחית במערכת המשפט?

1 איני מוכן כלל	53%
2	3%
3	5%
4	6%
5	8%
6	3%
7 מוכן מאוד	22%

אנו רואים אפוא שהמשתתפים בסקר מודעים לסכנת התוכנית להגביל את מערכת המשפט, ורוצים שהציבור הערבי ישתתף במחאה, אך אינם מוכנים להשתתף באופן אישי, ואינם תומכים בהפגנות נפרדות ביישובים הערביים. ניתן להסביר את הסתירה הזו בכמה אופנים, וביניהם: הריחוק הגיאוגרפי של ההפגנות מהיישובים הערביים; ניסיונה המר של החברה הערבית עם המשטרה, שלרוב דיכאה באלימות את ההפגנות של החברה הערבית; וכמובן – תחושת הזרות של האזרחים הערבים בהפגנות שבהן התביעות משקפות שיח ציוני ביטחוני.

1. פילוח תוצאות הסקר לפי דפוסי ההצבעה בבחירות האחרונות

ניתוח התוצאות בפילוח לפי ההצבעה בבחירות האחרונות, מלמד כי אין הבדלים ניכרים בעמדות הנסקרים בשאלת השתתפות החברה הערבית במחאה: כ-65% ממצביעי הרשימה המאוחדת; 56% ממצביעי חד"ש ו-60% ממצביעי בל"ד, תומכים בהשתתפות החברה הערבית בהפגנות המחאה. עם זאת, נמצאו הבדלים ניכרים בנכונות האישית להשתתף במחאה: כ-30% ממצביעי רע"מ ו-30% ממצביעי חד"ש מוכנים להשתתף; ורק 13% ממצביעי בל"ד נכונים להשתתף.

2. פילוח תוצאות הסקר לפי רמות השכלה

ניתוח עמדות הנסקרים לפי רמות ההשכלה מעיד על הבדלים הן ברמת התמיכה בהשתתפות החברה הערבית בהפגנות והן לגבי הנכונות האישית להשתתפות.

לגבי שאלה 1, העוסקת כאמור בהשתתפות החברה הערבית בהפגנות (ראו לוח 3), התגלתה תמיכה גבוהה יותר בקרב נסקרים בעלי רמת ההשכלה נמוכה. מידת התמיכה יורדת בקרב בעלי השכלה ברמות בינונית וגבוהה, אך עולה שוב בקרב בעלי תואר מוסמך ("שני") ומעלה.

לוח 3: פילוח שאלה 1 לפי רמות ההשכלה

תואר מוסמך ומעלה	תואר בוגר	תעודה על-תיכונית	על-תיכוני	תיכון	יסודי	
60%	50%	52%	58%	64%	67%	כן
26%	33%	22%	26%	27%	20%	לא
						יש לארגן הפגנות מחאה נפרדות ביישובים הערביים
9%	14%	23%	12%	4%	11%	
5%	3%	3%	4%	5%	2%	לא יודע

לגבי שאלה 2, העוסקת בהיבט האישי (ראו לוח 4), העלה הסקר כי חוסר הרצון להשתתף באופן אישי בהפגנות גבוה מאוד כמעט בכל רמות ההשכלה (בממוצע כ-54% אמרו שאינם מוכנים להשתתף); לעומת זאת, בקרב בעלי תואר מוסמך ("שני") ומעלה – 42% אינם מוכנים כלל להשתתף אישית בהפגנות המחאה. לעומת זאת, רמת הנכונות האישית להשתתף גבוהה יותר ברמות השכלה נמוכות (כ-40%) מאשר בקרב בעלי רמות השכלה גבוהות (כ-26%).

לוח 4: פילוח שאלה 2 לפי רמות ההשכלה

תואר מוסמך ומעלה	תואר בוגר	תעודה על-תיכונית	על-תיכוני	תיכון	יסודי	
42%	54%	58%	55%	52%	54%	1 איני מוכן כלל
6%	5%	0%	1%	3%	0%	2
5%	3%	4%	7%	2%	0%	3
4%	5%	7%	6%	11%	5%	4
14%	10%	4%	7%	4%	0%	5
4%	3%	4%	3%	1%	6%	6
24%	20%	22%	20%	26%	35%	מוכן מאוד

3. עמדות לפי מגדר

תוצאות הסקר הראו כי קיימים הבדלים בין הנשאלים לפי מגדר. מפילוח שאלה 1 עולה כי נשים תומכות בהשתתפות בהפגנות המחאה יותר מגברים: כ-68% נשים לעומת כ-52% גברים. תמיכה זו מתבטאת גם בניתוח שאלה 2, ולפיו כ-30% מהנשים הביעו נכונות להשתתף באופן אישי בהפגנות, לעומת 20% מהגברים אשר הסכימו לכך.

4. עמדות לפי גיל

ניתוח התוצאות לפי גילים חושף הבדלים בחברה הערבית. ניתוח שאלה 1 (ראו לוח 5) מעלה כי צעירים תומכים פחות בהשתתפות החברה הערבית בהפגנות המחאה מאשר מבוגרים יותר. כ-55% מהצעירים בגילאי 18–34 ו-50% מגילאי 35–44 אמרו שהם תומכים בהשתתפות בהפגנות; וכ-63% מגילאי 45–54, 68% מגילאי 55–64 ו-60% בני 65 ומעלה.

לוח 5: פילוח שאלה 1 לפי גיל

65+	64–55	54–45	44–35	34–18	
60%	68%	63%	50%	55%	כן
21%	20%	27%	35%	26%	לא
					יש לארגן הפגנות נפרדות ביישובים הערבים
14%	11%	8%	13%	14%	לא יודע
6%	1%	2%	2%	5%	

ניתוח שאלה 2 (ראו לוח 6) מבהיר את ההבדלים לפי גיל בסוגיית הנכונות האישית להשתתף בהפגנות: למעלה מ-60% מגילאי 18–34 ו-35–44 אמרו כי אינם מוכנים להשתתף באופן אישי, בעוד כ-50% מגילאי 45–54, 43% מגילאי 55–64 ו-45% בני 65 ומעלה הביעו הסכמה להשתתף.

לוח 6: פילוח שאלה 2 לפי גיל

+65	64–55	54–45	44–35	34–18	
43%	40%	48%	56%	59%	1 איני מוכן כלל
1%	2%	3%	2%	4%	2
2%	1%	3%	8%	5%	3
5%	5%	8%	4%	7%	4
2%	15%	8%	7%	7%	5
6%	8%	5%	2%	1%	6
40%	28%	26%	21%	17%	7 מוכן מאוד

ההבדלים ברמת התמיכה בהשתתפות החברה הערבית והנכונות האישית להשתתפות לפי גילים, אינם מפתיעים. סקרי בחירות ומחקרים קודמים מראים שהצעירים בחברה הערבית משתתפים פחות בהצבעה בבחירות, מעדיפים השתתפות פוליטית לא פורמלית ושומרים מרחק מן הפוליטיקה הישראלית. החוקר אריק רודינצקי בחן את השתתפות החברה הערבית בבחירות שהתקיימו בין שנת 2015 לשנת 2019, והצביע על ירידה מתמשכת בהשתתפות

צעירים ערבים בהצבעה בבחירות.⁹ גם המחקר של 'עמותת בלאדנא' תיאר את התרחקותם של הצעירים הערבים מחברות מפלגתית ומפעילות פוליטית ממסדית פורמלית.¹⁰

ג. סיכום

קשה להעריך מה יהיו תוצאות המחאה המתנהלת בחברה הישראלית, נגד תוכנית הימין להשתלט על הרשות השופטת. אך ברור שההפגנות ממשיכות ומבטאות הלך רוח מתנגד לשינוי המתוכנן. ברם, גל המחאה עשוי לחדד את ההבדלים המהותיים בין תביעותיה הפוליטיות של החברה הערבית לבין המחנה המתנגד לנתניהו. המחאה, העטופה בשיח ובסמלים ציוניים, דורשת עד כה לשמר את המצב הקיים ולהבטיח את המשואה "יהודית ודמוקרטית", כלומר דמוקרטיה ליהודים בלבד. לעומת זאת, החברה הערבית מבקשת שינוי עמוק ומהותי יותר, שיביא לדמוקרטיה מהותית ושוויונית.

גם המפלגות הקוראות להשתתפות בהפגנות מבהירות שחסרות בהן דרישות לשוויון ולסיום הכיבוש, וכי הן אינן מבטאות את תביעות האזרחים הערבים. במציאות זו אין זה פלא שהחברה הערבית אינה משתתפת בהמוניה בהפגנות ושהקריאות להשתתפות לא מניעות את האזרחים הערבים להתגייס להפגנות. מציאות זה מתבטאת בעמדות המפלגות הערביות, כאשר חלק מהן תומכות בהשתתפות וחלקן מתנגד.

ניגוד זה עולה גם מממצאי הסקר, ולפיהם יש רוב, אם כי קטן, שתומך בהשתתפות החברה הערבית בהפגנות, אך בצד זאת קיימת רמת נכונות נמוכה להשתתפות אישית בהפגנות. נמצאו גם הבדלים ניכרים בעמדות האזרחים הערבים לגבי השתתפות בהפגנות, הן לפי מגדר, גיל ורמת השכלה.

החברה הערבית מבינה אפוא את הסכנה הטמונה בשינויים המוצעים, לא רק לזכויות פרט ולחירויות אישיות, אלא גם לזכויות הקולקטיביות של החברה הערבית, אך עדיין חלוקה הן ברמת המפלגות והן ברמת הפרט לגבי ההשתתפות בהפגנות המחאה. החברה הערבית טרם גיבשה עמדה קולקטיבית כלפי תוכנית שר המשפטים בכלל וכלפי סוגיית ההשתתפות בהפגנות בפרט. מציאות מורכבת זו מבהירה את הצורך הדחוף לגבש עמדה קולקטיבית של החברה הערבית לגבי תוכנית שר המשפטים, ולהבהיר את הדרישות לדמוקרטיה מהותית של החברה העברית, ואת התביעות הקולקטיביות.

⁹ רודנצקי, אריק. (2021). [השתתפות האזרחים הערבים בבחירות לכנסת](#). [המכון הישראלי לדמוקרטיה](#).
¹⁰ ענבתאווי, חאלד. (2021, יוני). [הצעירים הפלסטיניים בשטחי 48: חזונות, עמדות וצרכים](#). [עמותת בלאדנא](#). [בערבית].